

NAGY MAGYAR TRILÓGIA, AMIKOR MAGASZTALVA KICSINYÍTIK
KissPál Szabolcs kiállítása az OFF-Biennale Budapest keretében

Kép és képtár, muzeális örökség és tárgyi hagyatéék érzelem-motiváló ereje, történeti anyag- és eszme-ébresztési hatékonysága nem minden esetben lehet vagy szokott lenni kiállításoknak. A Politikatörténeti Intézet most megnyílt kiállításán azonban ez a „hordozható örökség”, a látvány és közlés (eszmei-földrajzi) határokra és korokon átívelő szimbólumtára szerencsés ötvözetben kínálkozik. Csak futólag, s persze a filmek anyagát nem kellőképpen idézet-képesen kezelve, de így is örömmel invitálok az Olvasót egy látomásos és visszafogottan indulatos „doku-fikciós” tárlatra, ahol a Nagyság és a kicsinyítés összehatása kellő távolságot teremt az értelmező befogadáshoz, de illő közelséget is igényel a befogadás értelmezési intimitásához.

Reformáció-centenárium színter anyagában nem szándékoltan egyetlen „vezérfonalra” épített, de a reformáció eszélyességi és méltányossági nyomvonalától az értelmiségi felelősségig, az integráció vagy asszimiláció kérdéskörétől a társadalomkutatás mediatizált szféráig, a generációs kilátástalanságoktól a közösségfejlesztésig vagy társadalmi részvételi kutatások anyagáig egy sor olyan témakör hangolódott egybe, melyek nagy vonalakban a politikák, ideológiák, eszmetörténetek és politikai víziók kiszélesedő mentalitás-körében foghatók talán össze. Talán még intenzívebben, sokkal átütőbben így vannak e körvonalak a nemzeti kultuszok építésének (mintegy időtlen, kortalan, örök) szerveződési tájain is, ahol rendre kiütközni hajlamos az artistikus/retorikus/narratív hatékonyságok megannyi jele és kelléke. Hajdankor, mikor még jellemző volt az értelmiségi magatartások társadalmi lenyomatainak fölfedezhetősége, ennek keresése és megnevezése, olykor fényesen hasított az értelem kritikájaként Füst Milán markáns állásfoglalása,¹ hogy ugyanis a látomás és az

1 Önreflexióként: „Magam én a tudományos gondolkodás egyik legfőbb kritériumának tekintetem minden időmben és mindenekelőtt azt, hogy a gondolkodó idejében felismerje, vajon egyáltalában megvizsgálható vagy megismerhető-e az a dolog, amelynek vizsgálatába belekezdett. /.../ S most még csak annyit: – sose voltam képes beletörödni abba, hogy a szépség és művészetek dolga a többi életjelenségtől oly mértékben elkülönítve tárgyalhatók, ahogy azt a szaktudomány egyes korlátokat kedvelő művelői oly károsan megszárták: mintegy kiszakítva az élet szervezetéből, vagyis mindabból, amivel művészszeretetünk oly szervesen össze van szöve.

indulat a művészetekben nem intellektuális, hanem emocionális töltetű, s a formaalkotási „hasznosság” ellent is mond a „verstermő élmények” anyagának, a személytelenség megtalálása a közlésben olyan lírai „ál-egy szám első személy” jelenléte, aki mintegy idézőjelbe teszi az egész művet, s csupán utal arra, hogy itt más beszél, a lírai én a valóság stilizációjával kerül kapcsolatba, akár kitarulkozik, akár üzen csupán, vagy színészkedik talán, mint aki önmagát csak szócsőként, megjátszott személytelenségben, önmagán a valóságot csupán átengedve/tükroztatva adja bele intellektusát a műbe. De hasonlóképpen szól olykor Kassák is, ki a maga antiromantikus és antiszeccesi hangján mintegy személytelenül ráfogalmaz: „A tudatos intellektus és a vizionárius lélek kettőssége mindig jelen van munkáiban... nem alakít, hanem alkot... antiimpresszionista”.² És még sokakat idézhetnénk itt...

Impresszió és intellektus épp impresszív intellektusok által vázlatozott változatai igen elgondolkodtatóak, s még akkor nincs is jelen okvetlenül a történetiség, mint ezeken belüli, vagy ezek fölött is szárnyaló, átlátó, híveket és áldozatokat szedő tünelemény. Mit is kezdenénk az alkotó énjének víziói, s e víziók társadalmi valósága közötti kölcsönösség, a múltó korokra rímelő jelenbeli közlés és a műalkotás motiváltsága körüli korlátozás révén...? Vagy miképp nyerhetnénk ki a kortárs üzeneteket anélkül, hogy szimpla meggyőzőessé fokozzuk le a műalkotások közötti áthallások, olvasatok, értelmezési kódok tömegét, s mindazt, amit nem véletlenül rejt egy-egy mű magában...?

Tehát: éppen ezzel szemben éppen azt szerettem volna itt szemléltetően bemutatni, hogy a művészet és vele való viszonyunk mily mértékben függvénye lelki és testi adottságainknak: igyekeztem tehát a műalkotást mint jelenséget egészében, vagyis minden bonyolultságában s mindabból a szempontból vizsgálat alá venni, amelyre életem során figyelmem kapacitása képesített: tehát úgy bölcséleti és logikai, mint lélektani, de élettani szempontokból is”. In Látomás és indulat a művészetben. Fekete Sas kiadó, Budapest, 2006:18-19. http://dia.pool.pim.hu/xhtml/fust_milan/Fust_Milan-Latomas_es_indulat_a_muveszetben.xhtml

2 idézi Lengyel Balázs, Digitális Irodalmi Akadémia, on-line: http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/LENGYEL/lengyel00001/lengyel00004_o/lengyel00004_o.html

Nem könnyű „univerzális” választ adni erre, s lehet, a kérdés sem jó vagy kellőképpen teljes. De nézőként fölmerül az emberben a politikai korcsakok, ideológiák, eszmekörök és harsányságok befogadói oldalának megannyi variációja, tükröződése, visszfénye, tolakodó hangja, már-már kínos szaga is. Ezek között is föllelhető, vagy időről-időre megnyilatkozik az a nemzetfogalom-befogadási érzékenység, mely nem ritkán történelmi rítusok, komplex szertartások, rávezető és elkalandozni hajlamos interpretációk közegeiben találja meg üzeneteit. Ilyen formajáték, művészeti performansz és intellektuális élményanyag lakozik egy most megnyílt kiállításban, ahol KissPál Szabolcs „dokufikció” projekttel jelentkezett a Politikatörténeti Intézet termeiben installált összeállításában.³ Ez a két világ világháború közötti történelmi időszak intim huzalait és eldurvuló közlés-szárait tekeri föl egy izgalmas közlés-épitményé, mégpedig a Trilógia fogalmának megfelelő hármas szövedékben. S bár kiállítás ez, látható, s nem mindig egészen megfogható műtárgyakkal, de a szövegmények gazdag intellektuális és morális kihívásaival teszteli érzékenységünk és értelmezési vehemenciánk értékállóságát...

Talán már az első képződmény sem minden lélektani tanulság nélkül való: egy fikciókkal ékes, narrált dokumentumfilm a budapesti Állatkert új konstruktumáról (1912), az erdélyi Egyeskövet mintázó műszikla építéséről, melynek tökéletesen megvoltak nemcsak hasonló állatkerti analógiái a világ más tájain is, de fényesen kifejezni volt hivatott az Erdéllyel, Nagy-Magyarországgal, mintákkal és érzelemdús példakövetéssel megrakott erődítményezést, várépítést, magasra törekvést, hatalmi hübriszt, uralmi reményeket és diadalittasságot is. E „Tri”-logikus elem még csupán a szeánsz kezdetét idézi, ezt követi a trikolóros össz-érzületi kiegészítés második tónusa, a Turul-mítosz égre röppenésének kezdeteitől egészen napjaink szertartásaiig, ugyancsak dokumentum-fikcióként, antiromantikus stilizációk modern narratíváival, a politikai diskurzusok vizuális előtolakodásainak megannyi bombasztikus példájával – ugyancsak filmi kultusztárgyként, egyúttal kompendiumként, összefoglaló üzenetként is. A „vizionárius lélek” mintegy komplex beteljesülésének, a harmadik színárnyalat tökélyének

körüljárása már a kortárs magyar nemzetfogalom bűvkörébe csalogat, ahol valamely „etnikai táj” terpszkedik vagy röppen a politikai földrajz mezőire, s a szimbolizmus harmonikusan találkozik a magyar őstörténetbe plántált romantikus történetmesélés eszközeivel, a turulmánia és turanizmus kortárs politikai vallássá erősödésének pátoszával, intézményeivel, eseményeivel is, képanyagban rögzített szertartásaival is.

Vélhetően nem vészterhes részletkérdés, hogy milyen alapon „ragozza” nemzeti múltunk e fals és fennhéjázó mivoltában is muris dokumentumait a művész – ha az emlékezőközösségi tagsága akár heveny megnyilvánulást igényel is –, és miképpen önti lábunk elé a nemzeti ideológia bekebelező vagy kizáró formáinak, testesülésének és sodrásainak akut paradoxonait. Az emlékezőközösség és élményközösség mindenkori érintettsége éppúgy, mint megosztottsága, politikai lélektani tagolt-sága, kultuszépítő és imázsrontó kölcsönhatásaik küzdelme persze lehet alanyi költői szimbolizációs gesztus, s lehet a Füst Milán vagy Kassák Lajos által életre keltett antiintellektuális vagy ellenkulturális gesztus, de mindezek létszerű, élményközeli interpretációja már nemcsak korélmény, hanem művészi vállalás is. A kortárs kísérleti vizuális narratívák között mindez azért is szól az integráció, érintettség, bevonódás és részvételi késztettség tónusában, mert az alkotó maga is (egykor) erdélyi művész, kísérletezési és földrajzi határokon is átkelt „jövevény”, kinek installálódását, pályaképét, beilleszkedési perspektíváit mind a korosztályi, mind a tudásterületi, mind a nemzeti narratívát erőnek erejével torokba préselő uralmi szlogen-tár egyformán nehezítette, vagyis egészében idegen, korlátozó és elidegenítő hatású lehetett. A vére, „erdélyi véreinkre”, lovasnomád pusztai műhagyományra és viharvert neofolklorizmusra hangolt új nemzetépítés épp oly bombasztikus és irredenta (vagyis a szó eredeti értelmében: akarata ellenére idegen uralom alá került, „meg nem váltott”) a másik szomszéd felől nézve, mint az „elvesztett szülőföld” visszaigénylését serkentő államnemzeti törekvések voltak bármikor is. Ennek szinte intim, de másik oldala felől nézve közbeszéd-szintű megjelenítése méltó és komoly vállalás, aminek mindenekelőtt élvezői, átélői, elemzői lehetünk a kiállítás nyomán.

A műhegyek mint átvételek, „implikációk” és szimbolikus uralomkiterjesztések jobbára a valódi kistülőségek, otromba képtelenségek, hatalom-

3 *A műhegyektől a politikai vallásig (Magyar Trilógia)*. Politikatörténeti Alapítvány és Intézet, Budapest, megnyitó 2017. okt. 10. – nyitva november 3-ig. FB-esemény: <https://www.facebook.com/events/1906379139679294/>

éhes és olcsó gesztusok aktusaitól növekednek hegygé és művivé, s ha máskor és másképp nem, talán akkoron leginkább a Trianon „visszavétel és restauráció” tónusában hasítanak a Horthy-korszak műmagyar uralomkiterjesztési hőkölései közepette, miképp a kortárs narratívákban is. A „vér és anyaföld” ősiségére, örökségére és élesztésére buzduló nemzetlelkű akarát – bár mutat némi rokonságot az irredenta hajcihővel, árvalányhajás és turuluszínező magasságosság-tudattal... – talán nem mindig volt harmóniában a plebejusabb néplelekkel, s a „Turul mint a nemzet megmentője” víziókkal, de mégsem húzódnak a végtelenségig mitikus újraéledésének lehetősége.⁴ A neopogány szertartások rendje és programossága épp a fenti „költői” távolságot is mutathatná, de itt, a kiállítási tárgyakon, képernyőkön, fotókon, kegytárgyakon és vizuális citációkon fölsejlő államiság csak kisebb részben tudott ezekig a főhatalmi magaslatokig szárnyalni. Mindeme nagypolitikai játszmákban és tenger nélküli tengernagyságok egykori divatkorszakában a nemzetépítő turulisztáni konteók éppúgy hatásosnak és praktikusnak bizonyultak, mint ma, amikor miniszterelnöki szinten folyik a németekkel „közös múlt” fölelegetése udvariassági látogatáson, vagy a romániai magyarok támogatások általi megosztása államhűekre és kozmopolitákra, az európai örökség-hagyomány bakancs-sarokkal tiprása mint nyugati mételty háritásának kényszere. Napjaink folyamatai persze gyorsulnak, hevesebb lelkesültségre kapcsoltak: már van parlamenti mumusunk, emberforma Ördögünk, kinek kiűzését egykor csak megkezdte az államiság szimbólumát teljes díszében körbejáró sámán szertartása a Szent Korona parlamenti isztallálásakor, de most már pártállami szintűvé lett a Gonosz, a Sátán, és talpnyalóinak ünnepléses kiűzési esélye a Parlament deszakralizált teréből valamely rózsafüzér által is.⁵ Az érzelmek pszichológiája, a szimbolikus politika saját üdv-tere olykor kevéssé a lírai költők, sokkal többször a politikai haszonlesők birodalmának alapzatává tud lenni. A műhegyek építés-hagyománya és a poli-

tikai vallás kultuszépítési eszköztárának beemelése önnön tárgyi és történeti közegébe – vitriolos humorral fűszerezve a kiállítás helyszínén, éppen az egykor pártállami kultuszépítő intézmény termében és archív anyagainak költöztetésre váró közegében...! – szinte alig mást tükröz, mint a valódi változásra képtelen, adaptálódni reménytelen államegyházi erőfölény kétes behódolását a primer politikai szolgaságba.

Ahol ugyanis az újpogány létforma és világkép az államvallás szerepét is betöltheti akár, ahol a Trianoni Békeszerződés után megcsonkított Magyarország gyásza a műsziklák és műmagyarok tobzódásába képes csak frusztrációit elrendezni, ott a Turulnak is juthat érdemi főszerep. A nemzetmentő, államéltető, elitkonzerváló, békemilitarizáló szárnyas nemcsak a műhegyek lakosa lehet a jövőben, de talán a parlamenti tornyok, a budavári sétányok, a királyi díszparkok (ös)lakója, és a meritokratikus elit háziszárnyasa is. Ezt ugyan KissPál nem közvetlenül sugallja, de nem is igyekszik lebírní a /magyar/ trilógia kifutásának, meglegetésének és győzelemre futtatásának aszociatív perspektíváit. Történeti támaszként semmiképp, ideológiai fogódzóként mint pótlék, s a nemzeti közérzet és életvilág-harmónia szempontjából meg egyenesen totalizáló hatásúan kelnek életre fotóin és filmjein a gárdák, fegyveres csoportok, iskolai löterek, levante-nevelők, erőfitogtató hírek és szimbolikus politikai térfélen zajló kormányzintű botrányok búvkörei, személyiségei, kultikus toposzai, nevetséges hübriszei...

KissPál filmjei, áldokumentumai, gyűjtött kincstára valóságosan is muzeális értékű. Fikciói mellett a „formaalkotási hasznosság” végtelen és praktikus normarendje szinte süt képei és filmrészletei árnyalt válogatottságából, a kimódoltan és tudatos üzenetként vállalt intellektuális gesztustól, már-már a szikár kassáki vizuális líra képtelenségei felé közelítő analógiáktól. Ahogy vitéz és nagybányai, őfőméltóságú és lovastengerészi mivoltában Horthy „felavatja”, katonává teremti és hazaszolgálra utalja a naiv parasztleányeket, kikre újabb bércek hódítása, műsziklák visszavétele és valamely Emese álmának megvalósítása vár...⁶ az már szinte kézenfekvő magyarázatra sem vár, Jakobszon érzelmek pszichológiájára utaló elemzése⁷ pedig mint-

4 Lásd még ehhez KissPál Szabolcs 2016: A lehullott turultoll felemelkedése. Video, 19 perc, HD, fotók forrása: FORTEPAN / Saly Noémi, Erdei Katalin. <http://www.mke.hu/node/29267/munkak>

5 Lásd erről a kultúraszociológus, valláskutató Kamarás István reflexióját: Ördögűzés és imakommandó. *Egyházforum*, Világ-nézet (Közzétéve: 2017. október 14. szombat), on-line: <http://www.egyhaziforum.hu/index.php/vilag-nezet/495-ordoguzes-es-imakommando>

6 <https://www.facebook.com/polhist.hu/photos/gm.1906379163012625/1659267260772221/?type=3&theater>

7 Jakobszon, P. M.: *Az érzelmek pszichológiája*. Ismerteti Szende Ottó. Parlando. On-line: <http://www.parlando.hu/Jakobszon617.htm>

egy kínálja is az állatkerti magaslattól a politikai felhőkakukkvaráig ívelő turul-turisztikai eseményeket. KissPál korábbi munkái, *Szerelmes földrajz*-a, köztéri beavatkozásai, hang-installációi, háborús lövedékből formált gyertyatartója /hanukija/, vagy akár az *Európai Középidő* látványos jóslata is mutatja, mennyiféle kultúra, miféle érzületek, jelképek és zúzódasok formálják napjainkat.⁸

Köszönet az alkotói késztetésekért..., egy újpogány áthallásoktól távoli turul-turisztikai eseményre azért még meghívót csak-csak elvárnánk...! Ha már látomás és indulat az Egyesek felé csalo-

gat..., az erdélyi bércek bármily képtelen narratívája ellenére is. A narráció szimbolikus és intellektuális kontrasztjait beemeljük talán legközelebbi új magyar mitológia-elemző tárgy körünkbe is...⁹ Addig azonban maradnak a narratívák képi gazdagságában rejlő értelmezési lenyomatok, vagy a műhegyek s a politikai vallás látomásos indulatai... Köszönet a láttatásért, belátásokért, ébresztésekért! Talán az életkedve teljébe szökő „új középkor” alkonya után valami új reformáció is eljő egykoron...

9 *Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése.* MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport – MAKAT – Modern Mitológiakutató Műhely Könyvek sorozat, 2016. On-line info: https://sites.google.com/site/makatinfo/hirek/mar_a_mult_sem_a_regi

8 <http://www.mke.hu/node/29267/munkak>

